

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 90 1969

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ.

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Tideström, Gunnar Brandell

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Hällbyg. 34 c, 752 28 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1970

Övriga recensioner

Theodore M. Andersson: *The Icelandic Family Saga. An Analytical Reading*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1967. (Harvard Studies in Comparative Literature 28.)

I sitt bekanta arbete *Beschreibung der isländischen Saga* (Wien 1880), numera ålderstiget men alltjämt brukbart och nyttigt som uppslagsverk, bokför Richard Heinzel systematiskt en mängd enskilda drag i islänningasagorna. Han registrerar exempelvis skilda persontyper och urvalet av deras egenskaper, olika beteenden vid kamp och dråp, processer osv. Det rör sig alltså om själva det material som sagorna är uppbyggda av, däremot endast i mycket ringa mån om uppbyggnaden som sådan; dock noteras bl. a. stegringen i den rad av händelser som leder fram till konflikternas höjdpunkt.

Just på islänningasagornas byggnad och episkt-dramatiska struktur inriktar sig Theodore M. Andersson i *The Icelandic Family Saga* (1967). Han har tidigare publicerat en värdefull översikt och diskussion av sagaforskningens historia: *The Problem of Icelandic Saga Origins* (1964). I förordet till sitt nya arbete erinrar han om att sagastudiet traditionellt har varit »the property of philologists, historians, and folklorists, who have devoted themselves to textual questions, to the issue of historicity and the problem of origins, or at most to the cultural yield of the sagas» (v). Den rent litterära analysen av islänningasagan som genre har däremot varit mindre flitigt odlad. Denna obestridliga eftersläpning beror förstås inte minst på att uppfattningen av sagorna som i första hand litterär konst — och inte historia, fixerad tradition — knappast har blivit gängse bland forskarna förrän under senare tid.

Som material för sin demonstration har Andersson valt de sagor som ingår i standardutgåvan *Íslenzk fornrit II–XII* (Reykjavík 1933 ff.), på några undantag när; inalles blir det tjugofyra olika verk. Av något ej redovisat skäl har han lämnat band XIV (1959) därhän, med *Kjalnesinga saga*, *Víglundar saga*, *Króka-Refs saga*, *Þórðar saga*, *breðu* och *Finnboga saga* — alla visserligen sena men ovedersägliga exponenter för genren. Det är sålunda fråga om ett urval, men ett urval som nog får anses vara ganska representativt.

Boken är uppdelad på två distinkt skilda av-

snitt. Det förra, »Theory», diskuterar i tre kapitler respektive »The Structure of the Saga», »The Rhetoric of the Saga» och »The Heroic Legacy». Det senare, »Analysis», tar i tur och ordning efter *Íslenzk fornrit* upp var och en av de tjugofyra sagorna för en kontroll av hur de svarar mot den generella beskrivning som givits i det förra avsnittet. För varje saga ges först en »Synopsis», en renodlad, okommenterad innehållsredogörelse. Därpå följer en »Outline», en schematisk disposition över sagan enligt de kategorier som författaren urskilt i sin strukturanalys av genren. Genomgången avslutas — utom för den helt korta *Þorsteins saga hvíta* — med en »Comment», avsedd att belysa vissa för vederbörande saga specifika drag.

Andersson anser sig hos sagorna kunna urskilja ett mer eller mindre genomgående mönster i uppbyggnaden. En islänningasaga går aldrig in medias res. Den börjar med en »Introduction», där den släkt eller de personer som möter oss i fortsättningen presenteras. Det är inte minst här som man finner de karakteristiska släkttavlorna. Introduktionen för oss som bekant inte sällan till Norge, tiden före landtagningen på Island, och den kan — som i *Egils saga* eller *Gísla saga* — vara rätt vidlyftig och utgöra ett slags förebud eller parallell till huvudhandlingen.

Skeendet laddas upp i en »Conflict» mellan två parter, enskilda eller grupper. Den vanligaste konfliktorsaken har Andersson funnit vara erotisk rivalitet, något som enligt honom kan synas lite överraskande, eftersom »we think of the sagas as being the least romantic literature imaginable» (12). Konflikten leder genom ett växlande antal drag och motdrag fram till sin »Climax», som nästan alltid innebär döden för någon av huvudpersonerna. Efter att jämvikten mellan parterna sålunda har rubbats, återställs balansen genom någon form av »Revenge».

Som en bekräftelse på denna utjämning införs emellertid gärna en formlig »Reconciliation» — personlig eller juridisk. Till sist följer vad Andersson betecknar som »Aftermath», ett slags postludium och motsvarighet till introduktionen, där sagan klingar ut — ofta i biografiska uppgifter om de agerande själva och deras efterkommande.

Denna konstruktion får liv och variation tack vare de olika typiska grepp som redovisas i ka-

pitlet »Rhetoric of the Saga». För ett av dem lanserar författaren termen »Scaffolding». Konfliktens byggs undan för undan upp som trappstegen i en pyramid, tills kulmen är nådd. Episoderna i denna process kan springa direkt fram ur varandra. Men de kan också vara inbördes oberoende — som i *Fóstbræðra saga*, där Þorgeirr Hávarsson's serie av sammanstötningar med omgivningen bara har det gemensamt att framhäva hans karaktär av ödesmärkt orosstiftare. Med »Escalation» åsyftas »the technique of staggering the episodes in the conflict in such a way as to make the dénouement appear increasingly imminent» (38). Ett gott exempel på detta är den följd av händelser i *Njáls saga* som leder till överfallet och dråpet på Gunnar på Hlíðarendi.

Andra inslag i berättartekniken presenteras under genomskinliga termer som »Retardation», »Symmetry», »Foreshadowing». Karakteristisk är den »Shift of Scene» som innebär att sagaförfattaren i tur och ordning för oss till de båda parterna i en konflikt, kort innan — eller rentav medan — den avgörande konfrontationen äger rum, och ger en inblick i resonemang och åtgärder å ömse sidor. Omedelbart före mordbranden på Bergþórshváll får vi exempelvis närvara vid överläggningarna både hos angrifarna och hos folket på den hotade gården. Att berättaren sålunda visar sig lika hemmastadd hos bägge parterna och bl. a. återger deras dialog, kan ju i förbigående sagt ses som ett indicium på att det rör sig snarare om litterär stilisering än om historia och tradition. Som »Posturing», slutligen, betecknas en sagahjältes sorti, ofta under en osannolikt heroisk kamp mot övermakten och gärna med minnesvärt sarkastiska kommentarer till situationen.

Andersson är självfallet inte den förste som iakttagit sådana drag i sagornas uppbyggnad. Men han har mer beslutsamt än sina föregångare systematiserat och generaliserat dem. Som ofta i liknande fall kan det förstås invändas, att grundmönstret trots allt har såpass många undantag och väsentliga varianter, att det till sist ter sig skäligen intetsägande. Men som en allmän referensram har det ändå sitt givna intresse, om inte annat som utgångspunkt för ytterligare distinktioner och jämförelser.

Emellertid kunde författaren i detta avsnitt gärna ha tagit åtminstone någon hänsyn till tidigare forskning i samma riktning, även om den som sagt är rätt sparsam — eller kanske inte minst just därför. A. U. Bååth's gamla doktorsavhandling *Studier öfver kompositionen i några isländska ättsagor* (Lund 1885) uppförs visserligen under »Supplementary Reading» till de fyra sagor som han behandlar. Men det hade funnits goda skäl att dra in hans arbete i dis-

kussionen av islänningasagan som genre. Med sin tonvikt på ödestron som strukturerande element i sagornas uppbyggnad erbjuder det alltså jämt aktuella, väsentliga alternativ och komplement till Andersson's synpunkter.

I kapitlet »The Heroic Legacy» väcks spörsmålet om eventuella förebilder till islänningasagans typiska struktur. Författaren hänvisar till den forngermanska hjältedikten, sådan den finns företrädd i den poetiska *Eddans* sånger kring Sigurd Fafnersbane. Paralleller mellan islänningasagor och eddapoesi har förut dragits av en rad forskare, bland dem Guðbrandur Vigfússon, Knut Liestøl och Magnus Olsen. Men det har då mest gällt en allmän överensstämmelse i anda och heroisk hållning, eller också bestämda motivlikheter. Mest påfallande av de sistnämnda är väl analogin mellan trianglarna Guðrún-Kjartan-Bolli i *Laxdoela saga* och Brynhild-Sigurd-Gunnar i *Eddan*.

Men Andersson vill som antytt urskilja mera »fundamental structural and thematic correspondences» mellan saga och hjältedikt. Han ser »the literary form of the saga as an adaptation of heroic models rather than as history, as an older generation held, or as a novelistic innovation, as a newer generation believes» (93). Som han själv medger, uppvisar dock hjältedikten med sitt stackatotempo en helt annan profil än sagorna med sin fylliga berättarkonst, där det lämnas utrymme åt så många fler omständigheter kring skeendet. Men att det finns en viss allmän likhet i grundkonstruktionen — och därmed kanske ett direkt samband — verkar ganska klart. Sannolikt gör man dock klokt i att nöja sig med detta konstaterande. Utsiktarna att närmare fixera sagornas eventuella relationer till den heroiska fornpoesin förefaller ringa.

Bokens senare del upptar som nämnt bl. a. referat av de tjugofyra olika sagorna. Man kan rimligtvis finna smärre sakfel. Den tingsbod där Helga den fagras fader i *Gunnlaugs saga ormsstungu* har sin dröm om en dotter och hennes kommande öden, befinner sig sålunda inte på islänningarnas »Althing» (122) vid Þingvallavatn utan på borgfjordingarnas lokala tingsplats. Eljest verkar resuméerna pålitliga och utgör en god leddrad genom sagornas intriger, som ju inte sällan kan te sig rätt snåriga för den nutida läsaren. Samma tjänst gör för övrigt de summariska dispositionerna (»Outline») enligt författarens speciella schema.

Mera diskutabla förefaller vissa synpunkter i kommentarerna till de enskilda sagorna. En och annan studsar nog inför omdömet, att »Bergþóra's character does not play an important part» (46) i *Njáls saga*. Alldeles frånsatt att hennes mellanhavande med Gunnars hustru Hallgerðr och de båda kvinnornas ömsesidiga

anstiftan av upprepade dråp på varandras husfolk bidrar till att ladda atmosfären, så är ju Njáls styvsinta maka inte utan inflytande på sin man och sina söner. Hon är på det hela taget en markant profil och en resolut aktris, så länge hon befinner sig på scenen.

Om *Egils saga* heter det bl. a. om förhållandet mellan Egill och kung Eiríkr, blodyx kallad: »There is no real life in the conflict. ~The structure of the conflict is in fact incomplete and unshaded enough to appear dubious. One is inclined to think that the traditions about Egill provided no conflict at all and that the author of the saga was obliged to devise one on the basis of a few hints.» (108) Sagans författare — det sägs i förbigående vara en »increasingly attractive hypothesis» (109), att han är Snorri Sturluson — skulle med andra ord inte ha lyckats leva upp till den av Andersson uppställda normen för hur en sagakonflikt bör se ut. Resonemanget synes röja en väl dogmatisk tro på ett generellt mönster.

Den kronologiska utvecklingen av sagagenren är ju inte av primärt intresse för den uppgift Andersson har ställt sig. Det hindrar inte att han emellanåt snuddar vid problemet, ibland på ett något förbryllande sätt. Sålunda påstås *Gísla saga* vara »the most manneristic representative of a mannered genre. One feels in any case that this is the upper limit of saga art» (182). Ett sådant omdöme bör väl rimligen också innebära, att den sagan anses höra till de sena i sin genre. Det är emellertid — bl. a. av språkliga skäl — minst sagt tvivelaktigt.

I en »Concluding Note» kommer författaren in på det livligt diskuterade förhållandet mellan den skrivna sagan och dess muntliga för stadium, om vars utseende — för att inte säga existens — vi saknar alla uppgifter. Han vill inte se sagorna sådana vi känner dem som någon litterär novation. Han intar därvidlag ett slags förmedlande hållning mellan »friprosateorin» och »bokprosateorin»: »There must have been an artistic continuity between the preliterary and literary periods and the written saga must have derived much of its form and technique from the oral stories that went before. The best way to account for the structural and stylistic uniformity of the family sagas is to suppose that structure and style were inherited from the oral period and were traditional features.» (309).

Det låter bestickande och finner sannolikt resonans hos kanske de flesta nutida saganforskare. Men vissa frågetecken saknas inte. Andersson åberopar sålunda med gillande Knut Liestøls åsikt, att *Reykðæla saga* bäst exemplifierar den muntliga sagan, »that is the saga

in which the oral characteristics are least obscured by literary recasting» (268). Det är då rätt frapperande, att just denna saga på en väsentlig punkt avviker markant från övriga texter i genren: den har avsevärt lägre frekvens av direkt anföring än någon annan islänningasaga — bara omkring 8 procent av textmassan, medan exempelvis *Laxðæla saga* har drygt 30 och *Njáls saga* över 40. Om den nyss anförda bedömningen av *Reykðæla saga* är riktig, skulle det alltså kunna tolkas så att de muntliga sagorna stilistiskt kan ha avvikit starkt från de skrivna. Hur som helst kommer vi ju aldrig att få veta något om hur den isländska sagan faktiskt tog sig ut i muntlig tradition.

Även den rent deskriptiva analysen av islänningasagens genre rör sig på osäker mark och tvingas räkna med flera obekanta faktorer. Där om vittnar också Anderssons arbete. Allt som allt är det emellertid en stimulerande insats, en god utgångspunkt för ett fortsatt studium av sagornas berättarkonst med moderna litteraturvetenskapliga metoder.

Peter Hallberg

William Riley Parker: *Milton. A Biography*. I-II. Oxford: Clarendon Press 1968.

J. M. Evans: *Paradise Lost and the Genesis Tradition*. Oxford: Clarendon Press 1968.

De båda böcker om Milton som recenseras här, har det gemensamt, att de fullföljer och fullkomnar tidigare forskning. Parkers stora arbete ansluter sig till den tradition av biografisk forskning, som särskilt blomstrade under 1800-talet och vars — tills nu — främsta resultat var Massons monumentala *Life of Milton* (1859-80). Evans har tagit som sin uppgift att undersöka hur *Paradise Lost* förhåller sig till judisk och kristen tolkning av de första kapitlen i *Genesis*, en uppgift som tidigare lockat forskare som G. McColley, H. F. Fletcher och A. Williams.

W. R. Parkers första arbete om Milton kom redan 1937, och den mäktiga biografi som nu föreligger är frukten av ett långt och hängivet studium. Resultatet har också blivit — åtminstone för lång tid framåt — Biografien över Milton. De båda volymerna är till bristningsgränsen fullproppade med fakta — och avfärdande av gissningar — om Milton och hans förhåvanden, om hans och hans tre hustrurs släkter intill tredje och fjärde led, bakåt och framåt. Man frågar sig någon gång — men inte ofta — om allt detta har här att göra, men den biografiska forskningen är nu en gång sådan, och Parker har tydligen sett som sin uppgift